

Bogusław Dunaj

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnowie

Zwężła historia języka polskiego – założenia opisu

Poziom szczegółowości badań i opisów historycznojęzykowych jest zróżnicowany. U podstaw sytuują się analizy poszczególnych tekstów (zabytków), które mieszczą się w nurcie badań – nazwijmy to umownie – mikrofilologicznych (por. chociażby ostatnie, coraz bardziej wyrafinowane metodologicznie prace dotyczące nie tylko zabytków rękopiśmiennych, takich jak *Kazania świętokrzyskie* [Stępień, red. 2009; Mika 2012], *Rozmyślanie przemyskie* [Twardzik i Keller, wyd. 1986–2004], rotty sądowe [Trawińska 2014], ale też tekstów drukowanych, np. druków XVI-wiecznych). Analizy takie mają charakter całościowy bądź szczegółowy, tzn. poddają analizie wybrany problem (np. ingerencję drukarzy w tekst autorski). Teksty stanowiące podstawę dociekań historycznojęzykowych mogą być wykorzystane do badań poszczególnych problemów językowych (np. rozwoju samogłosek nosowych, oboczności -'ew- // -ow-, ewolucji odmiany rzeczowników, liczebników, czasowników czy kształtowania się odmiany przymiotnikowo-zaimkowej, przekształceń leksyki itd., itp.). Na wyższym poziomie ogólności znajdują się monografie ujmujące całościowo (bardziej lub mniej) język poszczególnych epok (np. XII–XIII w. [Dunaj 1975], XIV w. [Mycawka 2012], XVII w. [Ostaszewska, red. 2002], XVIII, XIX i XX w. [Bajerowa 1964, 1986, 1992, 2000, 2003]). Na najwyższym poziomie ogólności znajdują się syntezy dążące do przedstawienia całości dziejów języka (w niniejszym artykule chodzi mi, oczywiście, o język polski). Podejście takie zakłada spojrzenie na historię ojczystego języka niejako z lotu ptaka, przy czym – wyraźnie trzeba to podkreślić – niestroniące od odwołań do szczegółowych faktów i zjawisk.

1. Kilka słów o wcześniejszych pracach

Pierwsze syntetyczne przedstawienie dziejów polszczyzny pojawiło się już przeszło 100 lat temu, mianowicie w 1906 roku. Oczywiście chodzi o *Dzieje języka polskiego* autorstwa Aleksandra Brücknera. W okresie międzywojennym ukazały się jeszcze dwa ujęcia: *Zarys historii języka polskiego* Jana N. Baudouina de Courtenay [1922] i *Historia języka polskiego w zarysie* Stanisława Słońskiego [1934]. W pracach tych zaznaczyła się wyraźnie różnica w rozumieniu i ujmowaniu historii języka. Odmiennosc ta polegała przede wszystkim na rozróżnieniu historii języka zewnętrznej i wewnętrznej. Tak deklaracja wstępna Aleksandra Brücknera [1906: 10–11], jak też realizacja praktyczna opisu dziejów polszczyzny jednoznacznie dowodzą, że wspomniany badacz skupił uwagę na historii zewnętrznej. Zupełnie odmienna była koncepcja Jana Baudouina de Courtenay [1922]. Uczony ten wprowadził ostre przeciwstawienie historii zewnętrznej i wewnętrznej. Według Jana Baudouina de Courtenay historia języka, ujmująca język całościowo, bada m.in. zasięg danego obszaru językowego i jego zmiany, nadto funkcję języka w życiu społecznym posługującej się nim społeczności. Jednak tak rozumiana historia języka jest przedmiotem badań etnologów i historyków, natomiast zadaniem właściwej dziedziny opisu językoznawczego, czyli historii wewnętrznej, jest przedstawienie ewolucji systemu językowego [szerzej na ten temat zob. Dunaj 1989].

Wspomniana wyżej książka Stanisława Słońskiego [1934] należy niewątpliwie do nurtu historii wewnętrznej. Autor wprowadził w niej tylko pewne elementy historii zewnętrznej. Słoński skoncentrował się przede wszystkim na opisie przemian dokonujących się w systemie gramatycznym polszczyzny. Trochę uwagi (niewiele) poświęcił też dziejom słownictwa, a także analizie niektórych zabytków językowych.

Po II wojnie światowej ukazały się cztery kolejne syntezy historycznojęzykowe: *Język polski. Pochodzenie, powstanie, rozwój* Tadeusza Lehra-Spławińskiego [1947], *Historia języka polskiego* Zenona Klemensiewicza [1961, 1965, 1972], *Geschichte der polnischen Sprache* Jana Mazura [1993], wreszcie *Zarys dziejów języka polskiego* Bogdana Walczaka [1995]. We wszystkich tych pracach występuje połączenie elementów historii zewnętrznej i wewnętrznej. W dziele Tadeusza Lehra-Spławińskiego wiele uwagi poświęcono analizie stylistycznej języka poszczególnych pisarzy.

Najobszerniejszym jak dotąd opisem dziejów języka polskiego jest dzieło Zenona Klemensiewicza. Zarówno założenia teoretyczne [Klemensiewicz 1956: 107], jak też praktyczna realizacja wskazują, że w jego ujęciu historię języka winien zająć się nie tylko rozwojem wewnętrznym, ale też czynnikami pozajęzykowymi, wpływającymi na rozwój i funkcjonowanie języka w danej

społeczności [zob. Dunaj 2011]. Zenon Klemensiewicz postulował bardzo mocno potrzebę wyraźnego rozgraniczenia gramatyki historycznej i historii języka polskiego. Próbę oddzielenia zakresu badań i opisu tych dwu dyscyplin podjęła Salomea Szlifcersztejn [1964]. Patrząc z długiej perspektywy na omawiane syntezy historycznojęzykowe, możemy stwierdzić, że dzieła Jana Baudouina de Courtenay i Stanisława Słońskiego są bliższe w dzisiejszym rozumieniu gramatyce historycznej niż historii języka.

Dwa ostatnie spośród wymienionych syntetycznych opisów historii języka polskiego, mianowicie dzieła Jana Mazura i Bogdana Walczaka, nawiązują do koncepcji wypracowanej przez Zenona Klemensiewicza. Różnica pomiędzy nimi polega przede wszystkim na doświadczeniu badawczym i adresacie książki. Jan Mazur nie zajmował się badaniami historycznojęzykowymi. Adresatem jego książki są przede wszystkim cudzoziemcy. Natomiast Bogdan Walczak jest znakomitym, wytrawnym historykiem języka. Jego książka została pomyślana (stanowczo zbyt skromnie!) jako podręcznik dla szkół średnich. W rzeczywistości jest ona pożyteczna i potrzebna studentom filologii polskiej. Ma ona również niewątpliwe walory naukowe.

2. Założenia wstępne opisu

Opis dziejów języka polskiego wymaga przyjęcia założeń wstępnych – zaznaczymy – dość oczywistych w świetle naszej obecnej wiedzy o języku. Niektóre z nich mają charakter wręcz truizmów.

- A. Język jest zjawiskiem społecznym.
- B. Podstawową funkcją języka jest szeroko rozumiana funkcja komunikacyjna.
- C. Proces komunikacji językowej odbywa się we wspólnotach komunikacyjnych.
- D. Podstawowym kanałem przekazu jest subkod dźwiękowy. W rozwiniętych społecznie i kulturowo wspólnotach pojawia się obok niego subkod graficzny. Z wyjątkiem ostatniego stulecia (w przybliżeniu) badaczowi dostępne są tylko zapisy graficzne. O dźwiękowej realizacji we wcześniejszym okresie można wnioskować jedynie pośrednio, na podstawie pisma.
- E. Immanentną cechą każdego żywego języka jest zmienność w czasie i przestrzeni.
- F. Konsekwencją tej zmienności jest dyferencjacja językowa, dokonująca się na dwóch poziomach: a) systemowym, b) stylowym.
- G. Dyferencjacja językowa może mieć charakter: a) przejściowy (w trakcie szerzenia się danej innowacji językowej), b) trwale różnicujący dany obszar językowy [Mycawka 2012: 21–24].

- H. Wspólnoty posługujące się danym językiem (dialektem) wchodzą w kontakty językowe z innymi wspólnotami (wyjąwszy wyjątkowe przypadki wspólnot izolowanych). Ich rezultatem są wpływy językowe.
- I. W określonych warunkach politycznych, kulturowych i społecznych może wystąpić proces integracji językowej, prowadzący do ukształtowania się ponaddialektalnego systemu, czyli języka ogólnego (literackiego).
- J. Język ogólny ewoluuje zasadniczo jako odrębny system. W pewnym zakresie występują jednak związki z dialektami. Ich rezultatem są m.in. regionalne odmiany języka ogólnego.

3. Elementy składowe opisu

Przedstawione wyżej założenia proponowanego opisu historycznojęzykowego rzutują na to, jakie elementy składowe winien on zawierać. Wyróżniłbym tu trzy płaszczyzny: a) tło polityczne, społeczne i kulturowe, b) aspekty komunikacyjne, c) aspekty językowe, będące – co zrozumiacie – centrum opisu.

Pierwsza płaszczyzna ma charakter uzupełniający, ale w przedstawianej koncepcji jest potrzebna z kilku względów. Jej celem jest ukazanie związku historii politycznej ze zmianami obszaru zajmowanego przez wspólnoty komunikacyjne posługujące się językiem polskim (czy też dialektami), a także z kontaktami językowymi. Nadto chodzi tu o ukazanie związku zjawisk polityczno-społecznych z funkcjonowaniem wspólnot komunikacyjnych i typów kontaktów językowych (lokalnych, ponadlokalnych).

Płaszczyzna określona mianem komunikacyjnej winna koncentrować się na przedstawieniu kilku problemów, do których należą: a) wspólnoty komunikacyjne, ich typy i zasięgi, b) typy kontaktów językowych, sytuacje komunikacyjne i ich wpływ na język, c) subkody językowe, d) przełomy komunikacyjne w dziejach polskiej wspólnoty językowej.

Płaszczyzna językowa stanowi trzon opisu historycznojęzykowego. Winna ona uwzględniać rozmaite aspekty zmian językowych, przede wszystkim dyferencjację i integrację językową. W początkowym okresie rozwoju języka szczególnie ważna jest dyferencjacja językowa, prowadząca z jednej strony do wyodrębnienia się polskiego zespołu dialektalnego z innych, pokrewnych dialektów zachodniosłowiańskich, a zwłaszcza lechickich, z drugiej zaś – do zróżnicowania polskiego obszaru językowego. Prowadzi ona także do zróżnicowania stylowego, skutkującego ukształtowaniem się odmian funkcjonalnych. Dość wcześnie pojawia się tendencja do integracji językowej, której rezultatem jest powstanie języka ogólnego (literackiego), stojącego w opozycji do odmian ograniczonych terytorialnie, czyli dialektów. Tylko niektóre procesy językowe dokonujące się w obrębie polskiej wspólnoty językowej do pewnego

momentu mogły ogarniać cały obszar językowy (w zasadzie do przełomu XV–XVI wieku). Z zakresu fonetyki był to zanik iloczasu (do końca XV wieku), zaś z morfologii ukształtowanie się rodzaju męskożywotnego (w XVI wieku występują już tylko resztki starych form rzeczownikowych w odmianie rzeczowników męskożywotnych [zob. Kucala 1978]). Późniejsze procesy prowadziły do dalszego zróżnicowania geograficznego. Rozwój języka ogólnego, który ostatecznie ukształtował się w 1. połowie XVI wieku, można i należy opisywać jako ewolucję odrębnego systemu z pewnymi tylko nawiązaniem do dialektów.

Ważny nurt w rozwoju języka stanowią kontakty językowe. Można je podzielić na dwa typy: a) wpływające na zmiany w zasobie leksykalnym, b) wpływające na przekształcenie systemu. Rezultatem kontaktów językowych są najczęściej zapożyczenia. Jeśli chodzi o kontakty językowe wpływające na przekształcenia systemu, to wymieniałbym dwa zjawiska, zresztą o różnym charakterze. Pierwsze z nich to oddziaływanie języka czeskiego jako arbitra w procesie integracji językowej. Ta teza Zdzisława Stiebera [1956, przedruk 1974: 289] jest wprawdzie tylko hipotezą, w moim przekonaniu jednak dość prawdopodobną. Innym rezultatem kontaktów językowych napływowej ludności polskiej z autochtonami na terenie Białorusi, Ukrainy, też Litwy było powstanie dialektów kresowych – ze względu na genezę wyraźnie różnych od dialektów pierwotnych, które powstały w procesie dyferencjacji językowej.

4. Rzut oka na niektóre zjawiska

W punkcie tym skoncentruję uwagę jedynie na wybranych aspektach komunikacyjnych. W opisie i analizie aspektów komunikacyjnych wykorzystuje się pewne kategorie wypracowane w socjolingwistyce i komunikacji językowej. Zajmując się tym problemem, Mirosława Mycawka [2012: 24–25] odwołała się do: a) koncepcji płaszczyzn i typów kontaktów językowych Władysława Lubasia [1979], typów sytuacji komunikacyjnej Bogusława Dunaja [1981, 1985, 1994] oraz koncepcji wspólnot komunikacyjnych Stanisława Borawskiego [2005]. Na ich podstawie autorka wyróżniła dwa typy kontaktu: lokalny i ponadlokalny.

Kontakt lokalny dotyczyłby małych wspólnot komunikacyjnych, takich jak rodzina, ród, zespoły sąsiedzkie itp., które charakteryzowałyby ściśle więzi i znaczna intensywność kontaktów. Sytuacja komunikacyjna, w której realizowałyby się te kontakty, miałyby charakter nieoficjalny. Kontakt ponadlokalny dotyczyłby wspólnot większych [...]. [Mycawka 2012: 25]

Oba typy kontaktów występowały od początku dziejów polszczyzny. Kontakty ponadlokalne sprzyjały procesowi integracji językowej i go umożliwiały.

W opisie historii języka polskiego należy uwzględnić funkcjonowanie subkodów językowych. Od samego początku dziejów polszczyzny podstawowym subkodem był i jest nadal subkod mówiony. Obok niego pojawia się stopniowo subkod pisany, początkowo o niewielkim zakresie użycia, zwiększający z czasem swój zasięg. Biorąc pod uwagę ten czynnik, można wyróżnić następujące okresy:

- A. Epoka przedpiśmienna (X wiek – połowa XII wieku) – w użyciu wyłącznie subkod dźwiękowy.
- B. Wczesna epoka piśmienna (połowa XII wieku – XIII wiek) – obok subkodu dźwiękowego pojawiają się pewne elementy subkodu graficznego, mianowicie zapisy wyrazów polskich (przede wszystkim nazw osobowych i miejscowych w tekstach łacińskich). Nie dochowały się z tego okresu teksty ciągle. Jest to wstępna epoka piśmienna.
- C. Początek właściwej epoki piśmiennej (początek XIV wieku) – można ją podzielić na trzy okresy:
 - a) epoka piśmienna A (XIV–XV wiek) – pojawiają się coraz częstsze rękopiśmienne teksty pisane po polsku;
 - b) epoka piśmienna B (początek XVI wieku – przełom XX–XXI wieku) – obok tekstów rękopiśmiennych pojawiają się druki; w stosunku do wcześniejszego okresu jest to zmiana przede wszystkim ilościowa (niepomiaralnie zwiększa się zasięg i oddziaływanie tekstów pisanych), po części jakościowa, sprzyjająca przyspieszeniu procesu integracji językowej;
 - c) epoka piśmienna C (przełom XX i XXI wieku) – obok rękopisów i tekstów drukowanych pojawiają się przekazy zapisane techniką cyfrową na nośnikach elektronicznych (komputerach, telefonach komórkowych i innych urządzeniach rejestrujących i przechowujących dane), a także na stronach WWW w Internecie; zjawisko to dzieje się na naszych oczach; na razie nie jesteśmy w stanie określić zakresu i wagi oddziaływania takiej formy przekazu na komunikację językową.

Analizując warunki, w jakich odbywa się komunikacja językowa, możemy zauważyć, że w dziejach języka pojawiają się czynniki, które prowadzą do dużych zmian w tej sferze. Zmiany te można określić mianem przełomu komunikacyjnego. W historii języka polskiego wyróżniłbym trzy przełomy komunikacyjne. Pierwszy przypada na 1. połowę XVI wieku. Został on spowodowany

wany przez wynalazek druku, który radykalnie zwiększył dostępność tekstów pisanych. W stosunku do epoki rękopiśmiennej była to zasadnicza zmiana. W następnych wiekach postępowała intensyfikacja tego zjawiska, była to jednak tylko zmiana ilościowa, a nie jakościowa.

Drugi przełom komunikacyjny przypada na lata po II wojnie światowej (przyjmuję to za Bogusławem Wyderką [2014]). Ma on inny charakter niż przełom omówiony wyżej. Wywołało go kilka czynników. Pierwszym z nich było ludobójstwo Polaków w latach 1937–1938 na terenie Związku Sowieckiego, następnie czystki etniczne na Wołyniu i w Małopolsce Wschodniej oraz (przede wszystkim) repatriacja ludności kresowej na zachód. Rezultatem tego była znaczna dezintegracja polszczyzny kresowej. Jej zasięg geograficzny i demograficzny znacznie się skurczył. Drugim czynnikiem była migracja ludności ze wsi do miast, związana z narzuceniem Polsce nowego ustroju. Ludność wiejska przenosiła się do miast także wcześniej, ale skala tego zjawiska po II wojnie światowej była o wiele większa. Istotne znaczenie miało też upowszechnienie się oświaty, rozwój środków masowego przekazu – większa dostępność prasy, duży zasięg radia, później stopniowe zwiększanie się zasięgu telewizji. Zjawiska te zwiększyły niepomniernie znajomość języka ogólnego i zakres jego użycia w komunikacji językowej. Miały też znaczny wpływ na proces integracji językowej.

Trzeci przełom komunikacyjny przypada na koniec lat 90. ubiegłego wieku i początek trzeciego tysiąclecia. Cytowany wyżej Bogusław Wyderka wiąże go ze stabilizacją interdialektu (dotyczy to komunikacji w środowiskach wiejskich). Jeśli weźmiemy pod uwagę całą polską wspólnotę komunikacyjną, to w moim przekonaniu najważniejszym czynnikiem wpływającym na zmiany w komunikacji było upowszechnienie się Internetu i telefonii komórkowej.

5. Ramy opisu historycznojęzykowego

Dzieje języka polskiego zawierają się w ramach czasowych obejmujących okres liczący blisko 11 stuleci (od X wieku do 2014 roku, czyli początku nowego tysiąclecia). Chcąc przedstawić tę przeszło tysiącletnią historię, trzeba wyznaczyć pewne ramy opisu. Wszyscy autorzy ujęć syntetycznych proponowali taką lub inną periodyzację dziejów polszczyzny [por. Urbańczyk 1963, przedruk 1979; Borawski 2000]. Wyodrębnienie poszczególnych okresów ma charakter porządkujący. Winno ono wskazywać na okresy przełomowe. Czynniki porządkujące tendencje rozwojowe powinny się opierać przede wszystkim na zjawiskach językowych, ale też komunikacyjnych. Niekiedy przydatne okazuje się odwołanie się do pewnych wydarzeń historycznych. Całościowe spojrzenie na historię języka polskiego pozwala wyróżnić w niej dwie wielkie

i długie epoki: a) epoka do pierwszego przełomu komunikacyjnego (początek XVI wieku), b) epoka po pierwszym przełomie komunikacyjnym do dziś. Granica między tymi epokami stanowi najważniejszą cezurę w dziejach polszczyzny. Jej wyznacznikiem jest przede wszystkim ukończenie (co nie znaczy definitywne zamknięcie!) długiego procesu kształtowania się polszczyzny ogólnej. W dobie poprzedzającej ten przełom występowały jeszcze procesy językowe obejmujące cały obszar dialektalny, później – już nie (mam tu na myśli oczywiście płaszczyznę geograficzną). Upowszechnienie się druku przyspieszyło procesy integracyjne, prowadzące do powstania języka literackiego. Nadto zwiększyło ponadlokalne możliwości komunikacyjne. Druga epoka obejmuje przede wszystkim dzieje polszczyzny ogólnej. Trwające w dalszym ciągu, może nawet nasilające się, procesy dyferencjacji prowadziły do coraz większego zróżnicowania dialektów, co znalazło tylko częściowe odzwierciedlenie w tekstach regionalnych.

Te wielkie epoki można i należy rozbić na mniejsze okresy, odwołując się do rozmaitych kryteriów wpływających na rozwój języka, m.in. historycznych. Pierwszą epokę można podzielić na trzy okresy: a) doba przedpiśmienna, b) wczesna doba piśmienna (połowa XII wieku – XIII wiek), c) doba piśmienna do pierwszego przełomu komunikacyjnego (XIV–XV wiek). Jak widać, podstawowym kryterium porządkującym opis jest tu rodzaj i charakter dostępnych źródeł (lub ich brak).

Drugą epokę można podzielić na następujące okresy: a) doba piśmienna od XVI wieku do końca XVIII wieku, b) polszczyzna w dobie rozbiorów, c) od uzyskania niepodległości do drugiego przełomu komunikacyjnego, d) polszczyzna powojenna, e) epoka najnowsza (po 1989 roku).

Powyższy podział jest sprzężony z ważnymi dla dziejów polskiego narodu wydarzeniami historycznymi. W ramy te wpisują się rozmaite procesy językowe – nieuwarunkowane bezpośrednio czynnikami zewnętrznymi bądź też powiązane z nimi w mniejszym lub większym stopniu.

W przedstawionych ramach opisu można dzieje polszczyzny przedstawić zwięźle, koncentrując uwagę na najważniejszych zjawiskach (przedstawię to w osobnym tekście) lub bardziej szczegółowo – w postaci osobnej książki.

Bibliografia

- Bajerowa Irena (1964), *Kształtowanie się systemu polskiego języka literackiego w XVIII wieku*, Ossolineum, Wrocław.
- Bajerowa Irena (1986), *Polski język ogólny XIX wieku. Stan i ewolucja*, t. I, *Ortografia i fonologia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Bajerowa Irena (1992), *Polski język ogólny XIX wieku. Stan i ewolucja*, t. II, *Fleksja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Bajerowa Irena (2000), *Polski język ogólny XIX wieku. Stan i ewolucja*, t. III, *Składnia. Synteza*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Bajerowa Irena (2003), *Zarys historii języka polskiego 1939–2000*, PWN, Warszawa.
- Baudouin de Courtenay Jan N. (1922), *Zarys historii języka polskiego*, Polska Składnica Pomocy Szkolnych, Warszawa.
- Borawski Stanisław (2000), *Wprowadzenie do historii języka polskiego. Zagadnienia historiozoficzne*, PWN, Warszawa.
- Borawski Stanisław (2005), *Podstawy idei poznawczej studiów nad dziejami używania języka. Esej o diachronii*, w: *Rozprawy o historii języka*, red. Stanisław Borawski, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra, s. 13–61.
- Brückner Aleksander (1906), *Dzieje języka polskiego*, Ossolineum, Lwów.
- Dunaj Bogusław (1975), *Język polski najstarszej doby piśmiennej (XII–XIII w.)*, PWN, Warszawa.
- Dunaj Bogusław (1981), *Odmiana oficjalna i nieoficjalna języka mówionego*, w: *Studia nad polszczyzną mówioną Krakowa I*, red. Bogusław Dunaj, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Językoznawcze”, z. 70, s. 11–20.
- Dunaj Bogusław (1985), *Sytuacja komunikacyjna a zróżnicowanie polszczyzny mówionej*, „Język Polski”, nr 2–3, s. 88–98.
- Dunaj Bogusław (1989), *Historia języka w ujęciu Jana Baudouina de Courtenay*, w: *Jan Baudouin de Courtenay a lingwistyka światowa. Materiały z konferencji międzynarodowej, Warszawa 4-7 IX 1979*, red. Janusz Rieger, Mieczysław Szymczak, Stanisław Urbańczyk, Ossolineum, Wrocław, s. 391–395.
- Dunaj Bogusław (1994), *Kategoria oficjalności*, w: *Współczesna polszczyzna mówiona w odmianie opracowanej (oficjalnej)*, red. Zofia Kurzowa i Władysław Śliwiński, Kraków, s. 23–31.
- Dunaj Bogusław (2011), *Zenon Klemensiewicz jako historyk języka*, w: *W służbie nauki*, nr 20, Archiwum Nauki PAN i PAU, Kraków, s. 25–31.
- Klemensiewicz Zenon (1956), *Zagadnienia i założenia historii języka polskiego*, „Pamiętnik Literacki”, z. 3, s. 86–137.
- Klemensiewicz Zenon (1961–1965–1972), *Historia języka polskiego*, t. I, II, III, PWN, Warszawa.

- Kucała Marian (1978), *Rodzaj gramatyczny w historii polszczyzny*, Ossolineum, Wrocław.
- Lehr-Spławiński Tadeusz (1947), *Język polski. Pochodzenie, powstanie, rozwój*, Wydawnictwo S. Arcta, Warszawa.
- Lubaś Władysław (1979), *Spoleczne uwarunkowania współczesnej polszczyzny. Szkice socjolingwistyczne*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Mazur Jan (1993), *Geschichte der polnischen Sprache*, Peter Lang, Frankfurt am Main.
- Mika Tomasz (2012), „*Kazania świętokrzyskie*” – od rękopisu do zrozumienia tekstu, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Mycawka Mirosława (2012), *Język polski XIV wieku. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Ostaszewska Danuta, red. (2002), *Polszczyzna XVII wieku. Stan i przeobrażenia*, Śląsk, Katowice.
- Słoński Stanisław (1934), *Historia języka polskiego w zarysie*, Ossolineum, Lwów.
- Stępień Paweł, red. (2009), *Kazania świętokrzyskie. Nowa edycja. Nowe propozycje badawcze*, Biblioteka Naukowa, Warszawa.
- Stieber Zdzisław (1956), *Udział poszczególnych dialektów w formowaniu polskiego języka literackiego*, w: *Z dziejów powstawania języków narodowych i literackich. Materiały z metodologicznej konferencji szkoleniowej PAN, Zakopane, marzec 1955*, PWN, Warszawa, s. 97–120; przedruk, w: tegoż (1974), *Świat językowy Słowian*, PWN, Warszawa, s. 272–294.
- Szlifyrzej Salomea (1964), *Historia języka a gramatyka historyczna w studiach polonistycznych*, „Poradnik Językowy”, s. 317–324.
- Trawińska Maria (2014), *Rękopis najstarszej poznańskiej księgi ziemskiej (1386-1400). Wokół analizy filologicznej*, Rys, Poznań.
- Twardzik Waclaw, Keller Felix, wyd. (1988–2000–2004), „*Rozmyślanie przemyskie*”. *Transliteracja, transkrypcja, podstawa łacińska, niemiecki przekład*, t. 1, t. 2, t. 3, *Indeks pełny wyrazów i form. Indeks frekwencyjny. Indeks a tergo*, H U.W., Weiher–Freiburg.
- Urbańczyk Stanisław (1963), *Periodyzacja dziejów polskiego języka literackiego*, w: *Z polskich studiów slawistycznych*, S. 2, PWN, Warszawa, s. 223–235; przedruk w: tegoż (1979), *Prace z dziejów języka polskiego*, Ossolineum, Wrocław, s. 50–62.
- Walczak Bogdan (1995), *Zarys dziejów języka polskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Wyderka Bogusław (2014), *Problemy teoretyczne współczesnej dialektologii*, w: *Badania dialektologiczne. Stan, perspektywy, metodologia. Materiały konferencji naukowej „Gwara i tekst”, Kraków, 27-28 września 2013 r.*, red. Maciej Rak i Kazimierz Sikora, Księgarnia Akademicka, Kraków, s. 13–21.

Bogusław Dunaj

A Concise History of the Polish Language – the Foundations of the Description

The article begins with the presentation of the previous syntheses of the history of the Polish language. Next, the foundations of the description have been presented. According to the author they should comprise, among others, the processes of linguistic differentiation, occurring at the level of the: a) system, b) style as well as the process of linguistic integration leading to the creation of a general language. In the historical and linguistic description, the author distinguished 3 levels: a) political, social and cultural background, b) communicative aspects, c) linguistic aspects. While discussing the problem of linguistic communication, the author draws readers' attention to three communicative breakthroughs in the history of the Polish language: a) in the first half of the 16th c., b) after World War II, c) at the turn of the 20th century. The article is concluded with a proposal of periodization of the history of the Polish language. The author has divided the history of the Polish language—comprising more than ten centuries—into two great epochs: a) until the beginning of the 16th century, b) from the 16th century until the modern times. They have been divided into subperiods on the basis of varied criteria: historical, linguistic and communicative.

KEYWORDS: history of language; differentiation; integration; communicative breakthrough; periodization.

prof. dr hab. Bogusław Dunaj – Uniwersytet Jagielloński (do 2011 roku), Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnowie (obecnie); zainteresowania naukowe: gramatyka historyczna i historia języka polskiego, miejska polszczyzna mówiona, współczesny język polski: fonetyka, fleksja, słownictwo, poprawność językowa, leksykografia.

